

МІНІСТЕРСТВО КУЛЬТУРИ УКРАЇНИ
ХАРКІВСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ ІНСТИТУТ КУЛЬТУРИ

КУЛЬТУРА УКРАЇНИ

Збірка статей

Харків ХДІС 1993

воєнних випробувань для тих фахівців, які вижили, настали не менш тяжкі часи. Голодомор, фактична безправність, репресії як з боку радянської влади, так і з боку націоналістичних, антирадянських сил, отаманщини, різних політичних угруповань – це все, а також складне міжнародне становище привели до вимирання, еміграції, деградації інтелігентських сил України – вони зменшувалися кількісно і марніли якісно. Гум'я націй ледь кеврів, плаючи руками проти брудних потоків коретського киття. Нова економічна політика давала хліб і велими ілюзорну, але надію на краще киття. Попереду інтелігенцію чекали нові тяжкі випробування.

Т.В.Босенко, В.З.Фраджін

ДО ІСТОРІЇ РОЗВИВУ УКРАЇНСЬКОЇ ЕТНОГРАФІЇ ТА ФОЛЬКЛОРИСТИКИ В 60-70 рр. ХІХ ст.

У трансформаційний період на більшій частині території України відбувався прискорений процес реконструкції багатовікового патріархального устрою та соціально-економічних відносин, зумовлених феодално-кріпосницькою неволею.

Капіталістичний лад, в свою чергу, породив широкий потік різночинної інтелігенції. передова частина якої бачила в селянстві єдиного носія культурно-національної та соціальної ідеї. Цим і пояснюється її підвищений інтерес до його життєвого устрою, духовної культури, який реалізувався насамперед у збиранні, вивченні та виданні пам'яток усної народної творчості, що яскраво і досить повно відбивали своєрідність та багатство духовної культури українського народу. Це йшло у розріз з відвертою великодержавно-шовіністичною політикою царизму, основою якої став вітчизняний постулат Міністра внутрішніх справ П.Валуєва про те, що "ніякої окремої малоруської мови не було, не має і бути не може", сформульований ним у листі до Міністра народної освіти у 1863 р. У 70-х рр. царським указом було заборонено видання, а також увезення з-за кордону книжок українською мовою. Заборонялися театральні вистави та друкування текстів до музичних творів українською мовою. Таким чином у науковий обіг не були запроваджені такі рукописи, як збірка В.П.Милорадовича "Речорницькі та любовні пісні Лубенського повіту Полтавської губернії" (110 пісень), "Веснянки і петрівки Лубенського повіту Полтавської губернії", зібрані за 10 років (1882-1892). Зі збірки українських пісень композитора М.В.Лисенка

були виділені цілі розділи; така ж доля спіткала етнографічні збірки І. Манжури, Д. Яворницького, Б. Гринченка¹. Та все ж не дивлячись на всілякі перешкоди, обмеження, заборони, 60-70 рр. XIX ст. стали найважливішим етапом в історії української науки про народну творчість та українську етнографію, коли вони почали самостверджуватись та здобувати право на існування.

На початку 70-х рр. осередком етнографічної діяльності в Україні стає Південно-Західний відділ Російського географічного товариства (далі - РГТ), створений в Києві після успішного завершення роботи статистико-етнографічної експедиції в Західно-Російський край під керівництвом видатного українського етнографа П. П. Чубинського (1839-1884)², який, очоливши за порученням РГТ експедицію (1869-1870), значно розширив територію дослідження. Протягом двох років він здійснив три виїзди, відвідав 54 повіти, заселені українцями не тільки на Правобережжі України, а навіть й у Білоруському Поліссі, Седнецькій та Гродненській губерніях. Окрім того, були обстежені частина Полтавської губернії та Бессарабії (між тим як планувалося обстеження Київської губернії, Волині, Поділля та Холмської Росії)³.

Завдяки незвичайній енергії, неабиякому організаційному таланту П. Чубинського, експедиція, яку він очолював, у стиснуті строки збрала колосальний фольклорно-етнографічний матеріал, який був систематизований, відредагований та виданий в 7 т. у 70-і рр. XIX ст.⁴

¹ Лавров Ф. І. Цензурні утиски та переслідування українського фольклору в царській Росії // Українська народна поезія та творчість. Т. І. - К., 1958. - С. 171-204.

² Куніцин А. С. Украинский этнограф П. П. Чубинский // СЭ. - 1956. - № 1. - С. 76-85.

³ Там же. - С. 78-79.

⁴ Труды этнографико-статистической экспедиции в Западно-Русский край, снаряженной Русским географическим обществом. Юго-Зап. отдел. Материалы и исследования, собранные д. чл. П. П. Чубинским: В 7 т. Т. 1, вып. 1. Верования и суеверия малорусского народа. С общим предисл. от Комиссии по снаряжению экспедиции и от П. П. Чубинского. - Спб., 1872; Т. 1, вып. 2. Пословицы и загадки. С предисл. П. П. Чубинского и исследованием В. Антоновича "Колдовство". - Спб., 1877; Т. 2. С предисл. П. Чубинского. - Спб., 1878; Т. 3. Обычаи и обряды по временам года (народный дневник). С предисл. - С. пб., 1872; 1. 4. Песни обрядовые. - Спб., 1877; Т. 5. Песни любовные, семейные, бытовые и шуточные / Сост. А. Костомарова. - Спб., 1874; Т. 6. Народные тригические обычаи по делениям волостных судов / С предисл. и ст. П. П. Чубинского и исследованием А. Ф. Киселевского. - Спб., 1879; Т. 7, вып. 1. Евреи Юго-западного края. Ч. 2. Поляки Юго-западного

Праці П.П.Чубинського одержали високу оцінку в офіційному відгуку О.Н.Веселовського¹, О.Н.Пипін назвав їх "грандіозними"², а через 40 років видатний український етнограф М.Ф.Сумцов писав: "Після Чубинського з української етнографії з'явилися цінні праці Головацького, Іванова, Рудченка, Манжури, Гнатюка, Франка, Яворницького, Новицького, Милорадовича, але вони самі по повноті та різнобічності, по внутрішньому багатству змісту не можуть замінити "Праці" Чубинського"³. За допомогою передових російських вчених П.П.Чубинський перший в українській етнографії розробив та почав здійснювати програму збирання та видання фольклорно-етнографічних матеріалів.

Шведсько-західний відділ РГТ, заснований в березні 1873 р., фактично очолюваний П.П.Чубинським та О.О.Русовим (офіційним головою Відділу був аматор української старовини, багатий поміщик-ліберал Г.П.Галаган), об'єднав навколо себе видатних українських вчених, літераторів, громадських діячів і став справжнім науковим центром етнографічного вивчення України⁴.

У роботі Відділу брали участь такі передові діячі культури, як композитор М.В.Лисенко, видатний філолог, фольклорист та етнограф О.Потебня, економісти М.Зібер (популяризатор економічних ідей К.Маркса) та С.Подолинський, який вивчав життя та побут робітничого класу; письменники П.Мирний, М.Старицький, Ю.Федькович, історик В.Б.Антонович, краєзнавці-етнографи І.Манжур, Я.Новицький, С.Ніс, Г.Крупяно та багато інших. Значну роль у роботі Відділу відіграв М.П.Драгоманов - відомий публіцист, історик, фольклорист та громадський діяч буржуазно-демократичного напрямку. Тут робив перші кроки на науковій ниві один з ви-

края. В приложенні: О других племенах не малорусского происхождения. Со статьями Поляковского о евреях, с краткими историческим очерком П.Чубинского о стремлении шляхты к ополячению Юго-западного края. - Спб., 1872; Т.7, вып.2. Малоруссы Юго-западного края. - Спб., 1873.

1 Веселовский А.Н. Рецензия на труды, собранные Чубинским // Отчет о двадцать втором присуждении наград гр.Уварова. - Спб., 1880.

2 Пипин А.Н. История русской этнографии. Т.3. Этнография малорусская. - Спб., 1891. - С.349.

3 Сумцов Н.Ф. Украинский этнографизм // Украинская жизнь. - М., 1912. - № 4. - С.21.

4 Д-ко (Дорошенко). Украинское ученое общество в Москве // Украинская жизнь. - М., 1913. - № 3. - С.45-54; Савченко Ф. Шведсько-західний відділ Російського географічного товариства у Києві // Савченко Федір. Заборона українства 1876 р.: до історії громадських рухів на Україні 1860-1870 рр. - Львів, 1930. - С.1-126.

датних українських етнографів та антропологів Ф.М.Волков.¹

Поряд з П.П.Чубинським в організаційних питаннях та практичній діяльності важливу роль відіграв О.О.Русов (1847-1915). З того часу як був створений Південно-західний відділ, О.О.Русов став одним з найенергійніших його працівників, виконуючи обов'язки правителя справ. Вже в березні 1873 р. Русов і Чубинський підготували програму для збирання відомостей з географії, етнографії та статистики². Зважаючи на те, що вона була дуже стислою, О.Русову і Ф.Волкову було запропоновано підготувати ширшу програму з етнографії. Проте вже в квітні на засіданні Відділу ухвалили: "надалі до підготовки докладної програми просити Русова і Чубинського надрукувати за своїм підписом складену ними стислу програму і розіслати по краю на вості Відділу"³. Влітку 1873 р. О.О.Русов здійснив похід по західнослов'янських країнах, де ознайомився з діяльністю вчених товариств та організацій музейної справи. Повернувшись до Києва, він звертає увагу членів Відділу на необхідність налагодження тісних зв'язків з літературними товариствами Галиції та Буковини, у видах яких було багато етнографічних та статистичних відомостей⁴. У тому ж році на вересневій нараді він пропонує створити при Відділі етнографічний музей і бере активну участь у підготовці його відкриття⁵.

Розповідаючи членам Відділу про надходження в музей деяких речей, які майстерно оздоблені орнаментом, О.О.Русов дає докладну характеристику особливостей українського орнаменту, після чого було вирішено створити комісію з розробки програми для збирання матеріалів з народної орнаментики. "Не буде помилкою, - писав пізніше В.Науменко, - вважати появу праць Ф.Волкова та О.П.Косач з орнаментики, пов'язаними, саме, з діяльністю Русо-

¹ Франко А.Д., Франко С.Е. Федор Кондратьевич Вовк (Волков) // Сб. - 1990. - № 1. - С.86-95.

² Чубинский П.П. Программа для собирания этнографических и статистических сведений: Сост. совместно с А.А.Русовым. - К., 1873.

³ Записки Юго-западного отдела ИРГО. Т.І. 1873. - К., 1874. - С.9, 18, 29.

⁴ Ципин А. Малорусская этнография за последние двадцать пять лет // Востник Европы. - 1886. - Январь. - С.328-329.

⁵ Журнал заседаний Юго-западного Отдела ИРГО от 23 сентября 1873 г. // Записки Юго-западного отдела ИРГО. Т.І. 1873. - К., 1874. - С.55-59.

ва"¹. О. Русову належить перша характеристика етнографічних записів І. Манжури, де відзначені не тільки "чистота, чіткість, акуратність та старанність", виявлені у записах молодого етнографа, але й "метод, яким керувався збирач під час сортування матеріалу та розподіл його на відділи"². Разом з тим О. Русов висловив упевненість і тому, що видання матеріалу І. Манжури та буковинського краснезавця-етнографа Г. Купченка, який надіслав до Відділу рукописну збірку чародних пісень, було б найкращим доповненням "Трунів" Чубинського. У найкращий строк (5-6 днів) О. Русов разом з М. Лисенком готувать реферати про кобзаря Вересая (біографія, характеристика пісень, які він співав)³. У 1875 р. він написав дві статті до третього тому "Записів Південно-західного відділу", який так і не був виданий у зв'язку з закриттям Відділу у 1876 р. Ці статті були зведені під заголовком "Російські тракти в кінці XVII і на поч. XVIII ст. та деякі дані про Дніпро з атласу кінця минулого століття. Реферати дійсн. чл. О. О. Русова. З карти. (Київ, 1876 р.). Після закриття Відділу в квітті О. О. Русова почався новий етап, етап багаторічних пошуків по Україні, більшою частиною вимушених переслідування царського уряду. За цей час він зазнав більше тридцяти арештів та обшуків. В архівах департаменту поліції збереглася характеристика О. О. Русова, із якої видно, що він допомагав М. Драгоманову обладнати в Женеві українську друкарню, через нього здійснювалася матеріальна підтримка безцензурного драгоманівського журналу "Громада" та розповсюдження нелегальної літератури, яка надходила з-за кордону. Це йому належить заслуга видання у Празі в 1876 р. двотомника Шевченківського "Кобзаря" та доставка в Україну близько 5000 примірників першого тому⁴. Разом із жінкою С. Ф. Русовою (Ліндгурс) він став упорядником виправленого та доповненого "Каталога систематизованого читочня", який був виданий у 1883 р. в Одесі і викликав не-

¹ Науменко В. Александр Александрович Русов: Его общественная деятельность на Украине и для Украины // Украинская жизнь. - М., 1916. - № 1. - С. 40.

² Журнал заседаний Юго-западного отдела ИРГО от 5 июля 1874 г. // Записки... Т. 2. 1874. - К., 1875. - С. 19.

³ Русов А. А. Остап Вересай, один из последних кобзарей малорусских // Записки. Т. 1. 1873, отд. 2. - К., 1874. - С. 309-338; Лисенко Н. В. Характеристика музыкальных особенностей малорусских дум и песен, исполняемых кобзарем Вересаем // Записки. Т. 1. 1873, отд. 2. - К., 1874. - С. 339-360.

⁴ Китецький Гн. Олександр Олександрович Русов: В десяти роки від смерті // Україна. Кн. 1. - К., 1926. - С. 182-186.

ва"¹. О. Русову належить перша характеристика етнографічних записів Т. Манжури, де відзначені не тільки "чистота, чіткість, акуратність та старанність", виявлені у записах молодого етнографа, але й "метод, яким керувався збирач під час сортування матеріалів та розподіл його на відділи"². Разом з тим О. Русов висловив упевненість і тому, що видання матеріалів Т. Манжури та буковинського краєзнавця-етнографа Г. Купченка, який надіслав до Відділу рукописну збірку чародних пісень, було б найкращим доповненням "Трудів" Чубинського. У найкращий строк (5-6 днів) О. Русов разом з М. Лисенком готували реферати про кобзаря Вересає (біографія, характеристика пісень, які він співав)³. У 1875 р. він написав дві статті до третього тому "Записів Південно-західного відділу", який так і не був виданий у зв'язку з закриттям Відділу у 1876 р. Ці статті були зведені під заголовком "Російські тракти в кінці ХУІ і на поч. ХУІІІ ст. та деякі дані про Дніпро з атласу кінця минулого століття. Реферати дійсн. чл. О. О. Русова. З картими. (Київ, 1876 р.). Після закриття Відділу в житті О. О. Русова почався новий етап, етап багаторічних поневірянь по Україні, більшою частиною вимушених переслідування царського уряду. За цей час він зазнав більше тридцяти арештів та обшуків. В архівах департаменту поліції збереглася характеристика О. О. Русова, із якої видно, що він допомагав М. Драгоманову обладнати в Києві українську друкарню, через нього здійснювалася матеріальна підтримка безцензурного драгоманівського журналу "Громада" та розповсюдження нелегальної літератури, яка надходила з-за кордону. Це йому належить заслуга видання у Празі в 1876 р. двотомника Шевченківського "Кобзаря" та доставка в Україну близько 5000 примірників першого тому⁴. Разом із жінкою С. Ф. Русовою (Ліндґорс) він став упорядником випущеного та доповненого "Каталога систематизованого читання", який був виданий у 1883 р. в Одесі і викликав не-

¹ Науменко В. Александр Александрович Русов: Его общественная деятельность на Украине и для Украины // Украинская жизнь. - М., 1916. - № 1. - С. 40.

² Журнал заседаний Юго-западного отдела ИРГО от 5 июля 1874 г. // Записки... Т. 2. 1874. - К., 1875. - С. 15.

³ Русов А. А. Остап Вересає, один из последних кобзарей малорусских // Записки. Т. 1. 1873, отд. 2. - К., 1874. - С. 309-338; Лисенко Н. В. Характеристика музыкальных особенностей малорусских дум и песен, исполняемых кобзарем Вересаєм // Записки. Т. 1. 1873, отд. 2. - К., 1874. - С. 339-366.

⁴ Житецький Гн. Олександр Олександрович Русов: В десяти роки з смерті // Україна. Кн. 1. - К., 1926. - С. 182-186.

писовків, наукового методу і новим засобом обробки матеріалу¹.

Син військового лікаря з Костроми, росіянин за національністю, Русов своєю різнобічною діяльністю залишив глибокий слід в історії української національної культури. Сучасники зазначали, що вся його громадська, наукова та літературна діяльність пройшла в Україні й для України. При цьому, слід зазначити, що навіть авторитет Драгоманова не вплинув, коли він намагався переконати Русова залишитися за кордоном для спільної роботи. Останній мотивував свою відмову священним обов'язком працювати до кінця на Батьківщині: "...а якщо вже доведеться, - писав він у автобіографії, - то краще терпіти долю засланоного в Сибір, ніж шукати правду в чужому краї"².

За час існування Південно-західний відділ видав два томи "Записок", куди увійшли протоколи засідань, дослідження, матеріали з народної творчості, промислів, матеріальної культури, а також матеріали з огляденного перепису населення Києва навесні 1874 р., який був проведений співробітниками Відділу³. В додатку до другого тому під редакцією О.І.Лоначевського була подана велика збірка народних пісень, зібраних на Буковині й надісланих у Відділ аматором-краєзнавцем Г.І.Купчанком разом з великою статтею історико-етнографічного змісту⁴. 398 пісень збірки поділені на 6 частин - "пісні культу" (обрядові), "особистого життя", "сімейні", "економічні", "станові", "політичні", "жартівливі та сатиричні"⁵. Уже в самих заголовках пісень збірки, даних О.І.Лоначевським, як наприклад: "Тяжкість барщини", "Від панів тікають у розбій", "Роздратування народу досягає краю" і т.ін., за визначенням М.К.Азадовського, відбився дух і вплив революційно-демократичних ідей 60-х років⁶.

¹ Китецький Гн. Олександр Олександрович Русов: В десяти роковини смерті // Україна: Науковий друкумський українознавства. Кн. I. - К., 1926. - С. 182-186.

² ЦНБ АН України. Рукописний відділ. - Ф. I. - Од. зб. I. 2604. - № 10.

³ Обзор данных о населении гор. Киева по однократной переписи, произведенной 2 марта 1874 г.: Читан Чубинским 23 мар. 1874 г. // Записки Юго-западного отдела ИРГО. Т. 2. 1874. - К., 1875. - С. 187-218.

⁴ Купчанко Г. И. Некоторые историко-географические сведения о Буковине // Записки. Т. 2. 1874. - К., 1875. - Прилож. - С. 289-370.

⁵ Песни буковинского народа, собранные Г. И. Купчанком // Записки. Т. 2. 1874. - К., 1875. - Приложение. - С. 371-600.

⁶ Азадовский М. К. История русской фольклористики. Т. 2. - М., 1963. - С. 213.

Найвизначнішою справою Південно-західного відділу було видання "Исторических песен малорусского народа" під редакцією і з коментарями В.В. Антоновича та М.П. Драгоманова¹. "Исторические песни" стали не тільки визначною пам'яткою української народної словесності (у збиранні та доставці пісень брали участь десятки осіб), але й, за характеристикою О.Н. Пипіна, "першою дійсно науковою працею з українського епосу"². З цензурних міркувань видавці не змогли занести у перші два випуски багато пісень, і тому, вже знаходячись в еміграції в Женеві, М.П. Драгоманов здійснив нове видання під заголовком "Нові пісні

про громадські справи за роки 1764-1880"/1881/. У цих виданнях відображена героїчна боротьба українського народу з турецькими загарбниками, взаємовідносини України з російською державою, західними сусідами, а також внутрішньополітичні події. З інших праць М.П. Драгоманова слід відзначити збірку "Малорусские народные предания и рассказы", видані на кошти Відділу у 1876 р. в Києві. Зазначені праці принесли Драгоманову широку популярність у загальнослов'янському науковому світі, і що найголовніше - дали можливість Заходу ознайомитися з визначними пам'ятками української усної народної творчості. У цілому фольклорно-етнографічна діяльність М.П. Драгоманова знаменувала собою якісно новий етап в історії української дореволюційної науки про народну творчість, але була, як і його життя, суперечною. З одного боку, він надавав надзвичайно великого значення народній творчості, як джерелу пізнання соціально-економічних умов життя народу, що мало позитивний вплив на подальший розвиток української етнографії та фольклористики, з другого - був активним прихильником мігрантної школи і значну частину усної народної творчості розглядав як запозичення, намагаючись підкреслити одночасно існування давніх зв'язків української культури із загальноєвропейською культурою³.

Співів з найцінніших у науковому відношенні в цей час

¹ Исторические песни малорусского народа с объяснениями Вл. Антоновича и М. Драгоманова. Т.1. - К., 1874; Т.2. - К., 1875.

² Пипин А.Н. История русской этнографии // Этнография малорусская. Т.3. - СПб., 1891 - С.367.

³ Дой О. Фольклористика 70-90 рр. // Українська народна поетична творчість. Т.1. - К., 1968. - С.143; Азадовский М.К. Зазначена робота. - С.273-276.

визнається збірка чумацьких пісень Івана Яковича Рудченка (1845-1905)¹. І.Я.Рудченко, брат прогресивного письменника П.Мирного, був видатним збирачем і дослідником усної народної творчості українського народу. У кінці 60-х рр. він підготував і здійснив два видання українських казок. Це перше наукове зібрання суто народних казок було важливе тим, що в ньому свідомо розширені звичайні рамки і введений матеріал, який адавався упоряднику напівавторним, тобто не селянським, але містився у народному репертуарі і став складовою частиною його духовної культури².

І.Я.Рудченко першим серед збирачів підійшов до фольклорного матеріалу глибоко науково як до джерел пізнання побуту та світогляду народу³. В історії вітчизняної науки він одним з перших почав публікувати фольклорні матеріали за жанровою і тематичною ознаками.

Протягом двох десятиріч він збирав і використовував не тільки рукописні матеріали, але й усі відомі друковані збірки. Серед його кореспондентів (дописувачів) були П.Куліш, О.Русов, О.Метлинський, І.П.Новицький, П.Мирний та ін. У зібраних на території всієї України чумацьких піснях (250 варіантів) Рудченко повністю зберіг фонетичні й лексичні особливості різних говорів української мови⁴. За допомогою М.Лисенка до 12 найбільш поширених у народі чумацьких пісень були записані мелодії. Остання збірка в повній мірі виявила глибину наукового обдарування І.Я.Рудченка, який зумів не тільки зібрати і опрацювати пісенний матеріал, але й простежити на його основі історію, соціально-економічні та побутові умови життя чумаків⁵.

Новаторський підхід І.Я.Рудченка до вивчення усної народної творчості на фоні конкретних соціально-економічних умов був важливим досягненням української фольклористики й етнографії.

Крім зазначених праць, Відділом була видана збірка зі зраз-

¹ Рудченко І.Я. Чумацкие народные песни. - К., 1874.

² Рудченко И.Я. Народные южнорусские сказки. - К., 1869. - Вып. I. - К., 1870. - Гл. 2.

³ Підтвердженням вищезазначеному є план видання "Южнорусских народных сказок", розроблений І.Я.Рудченком у 1880 р. Він і досі зберігається у рукописному відділі ВАН СРСР м. Санкт-Петербурга. / Собр. № 60. Од. зб. II 7. - Л. 3-6.

⁴ Огюзовский Е. История литературы русской. - Львов, 1894. - Ч. 4. - С. 199-207.

⁵ И.Я.Рудченко. Чумак в народных песнях: Этнографический очерк // И.Я.Рудченко. Чумацкие народные песни. - К., 1874. - С. 1-76.

ками українського орнаменту, які були зібрані на Волині Ольгою Косач (Олена Пчілка), сестрою М.П. Драгоманова¹. Це була перша робота, присвячена українському народному орнаменту.

Нарівні зі збиранням, вивченням та публікацією (виданням) пам'яток народної творчості члени Південно-Західного Відділу займалися культурно-освітньою діяльністю, яка полягала у перекладі підручників українською мовою, проведенні вечорів української пісні та постановці п'єс рідною мовою. За це деякі активні співробітники Відділу потрапили у розряд "особливого роду пропагандистів, заражених українофільством".

Південно-західний відділ РГТ, який проіснував трохи більше трьох років, був закритий з таким поспіхом, що багато які етнографічні колекції, зібрані для музею, і рукописи з фольклорно-етнографічними матеріалами були назавжди втрачені. Так, наприклад, загинули цінні зібрання С.Д. Носа, які складались із записів 1173 пісень, 4873 приказок, 81 казки, 158 загадок, 337 рецептів народної кулінарії, 120 листів описів українського одягу, 71 листя матеріалів з народної архітектури². Петербурзький уряд був так наляканий цілеспрямованою діяльністю з відродження української культури, що й через 20 років не задовольнив прохання про відкриття Відділу³, навіть після повторного клопотання Київського генерал-губернатора⁴.

Та все ж не дивлячись на закриття єдиного в Україні науково-організаційного центру фольклорно-етнографічної роботи, діяльність по збиранню, обробці та публікації цінних збірок з матеріалами не припинилася.

Відділ не встиг пробудити широку громадську ініціативу в цьому напрямку, але заклав організаційні основи колективної фольклорно-етнографічної діяльності, успадковані й розвинені в

¹ Косач О.П. Український народний орнамент: Образці вишивок, ткацької писанки. - 2-е изд. - К., 1876.

² Білий В. З матеріалів до історії етнографії: Листування Я.П. Новицького // Записки історично-філологічного відділу УАН. - К., 1927. - Кн. ІО. - С. 228.

³ Архів РГТ. - Ф. І. - Оп. І. - Од. зб. І7-1876. - Л. 13. Клопотання ІРГО від підсекції статистики Х з'їзду природознавців та лікарів з проханням через секцію географії, етнографії та антропології РГТ про порушення клопотання відносно заснування Південного відділу у Києві від 3.ХІ.1898.

⁴ Там же. - Л. 14. Лист на адресу голови РГТ П.П. Семенова від 13.УІІ.1899.

почальному Харківському історико-філологічному товариством та науковим товариством ім. Т. Г. Шевченка у Львові.

В. М. Писоваров

ВНЕСОК М. СУМЦОВА В ДОСЛІДЖЕННЯ КУЛЬТУРИ СЛОБІДСЬКОЇ УКРАЇНИ XVIII-XIX ст.

В історії становлення і розвитку української національної культури велике місце належить багатому і різноманітному китто Слобідської України XVIII-XIX ст. Це і зумовило посилений інтерес академіка М. Сумцова до всебічного дослідження культури Слобожанщини, зокрема просвітительської діяльності мандрівного філософа, національного пророка Григорія Сковороди, творчої і громадської діяльності Г. Квітки-Основ'яненка, майстерності інших митців.

Досліджуючи культуру Слобідського краю, вчений особливо виділяв ті сфери духовного життя народу, що сприяли відродженню і поширенню національного почуття та самосвідомості. Він прагнув до системного викладу минулого народу, широкого висвітлення традицій і звичаїв, етнографії та побуту українців, відбиття найінтимніших сторін їхнього життя. Наукова розвідка М. Сумцова "Слобожане" (1918 р.) – своєрідна енциклопедія життя і побуту народу цього краю. У ній зібраний цікавий матеріал з архітектури, етнографії, народної творчості, описані ремесла, музичні інструменти, національна кухня.

Серед письменників і культурних діячів увагу М. Сумцова привернули творчість Г. Квітки-Основ'яненка, живописні картини С. Васильківського, широта наукових інтересів О. Потебні.

Велика заслуга М. Сумцова в популяризації та дослідженні творчості Г. Сковороди, визначенні його місця та ролі в літературному процесі XVIII – поч. XIX ст. Коли в 1893 р. з ініціативи Д. І. Вагелія у зв'язку зі сторіччям смерті Г. С. Сковороди Харківське історико-філологічне товариство запланувало здійснити повне видання творів письменника, то М. Сумцов увійшов до складу редакційної комісії. Вчений високо цінував творчий доробок мислителя-просвітителя, з його ім'ям пов'язував цілу епоху. У своїй передмові до книги "Житие Сковороды, описанное другом его М. И. Ковалинским" (1886 р.), він наголосив, що "в Сковороде олицетворилось умственное пробуждение украинского общества конца XVIII ст. Это общество вслед за Сковородой стало выходить из нравственного усыпления. Сковорода был сыном того времени на Украине, кото-